

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ
С.НААМАТОВ АТЫНДАГЫ НАРЫН МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 13.16.526 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 371.33 (575.2) (043.3)

Дуванаева Карачач Токтомаматовна

**Жогорку окуу жайларда студенттердин
өз алдынча иштерин дифференцирлеп уюштуруунун
дидактикалык шарттары**

13.00 08 - кесиптик билим берүүнүн теориясы
жана методикасы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2016

Диссертациялык иш Ош мамлекеттик университетинин педагогика жана англис тилинин практикалык курсу кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: педагогика илимдеринин кандидаты, доцент
Сыдыкова Толгонай Мирзахмедовна

Расмий оппоненттер: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Раимкулова Ажарбүбү Супуровна

педагогика илимдеринин кандидаты
Жолчиева Айнуру Алибековна

Жетектөөчү мекеме: Жалал-Абад мамлекеттик университетинин
педагогика жана психология кафедрасы
Дареги:715600, Жалал-Абад шаары,
Ленин көчөсү, 57

Диссертациялык иш 2016-жылдын 19-октябрында саат 13-00 дө Кыргыз билим берүү академиясынын, И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча уюштурулган Д 13.16.526 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: 720040, Бишкек шаары, Эркиндик гүлбагы, 25.

Диссертациялык иш менен Кыргыз билим берүү академиясынын илимий китепканасынан таанышууга болот.

Автореферат 2016-жылдын 19-сентябрында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, педагогика
илимдеринин кандидаты:

 Байсеркеев А. Э.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу.

Биздин өлкөнүн дүйнөлүк коомчулукка интеграциялоо саясаты, жалпы европалык билим берүү мейкиндигине кирүүбүз эл аралык байланыштардын жана кызматташтыктардын бардык деңгээлдеги кеңейүүсү жогорку окуу жайлардын алдына сапаттык билим берүүнү уюштуруунун белгилүү бир деңгээлине жетишүү милдетин койууда. Ал деңгээл студенттерден, ЖОЖдордун бүтүрүүчүлөрүнөн өздөрү үйрөнгөн тилде маданият аралык коммуникацияга катышууга жана англис тилинде сүйлөшүү ишмердүүлүгүнө ээ болууну өз алдынча өркүндөтүүгө жөндөмдүү болууларын талап кылат.

Жогорудагы жагдайды эске алганда, келечектеги адис даярдоодо англис тилинин ролу олуттуу жогорулады. Бирок кесиби тилдик эмес ЖОЖдордо англис тилин үйрөнүүгө бөлүнгөн окуу сааттарынын аздыгынан, билим алып жаткан студенттердин тилдик компетенциясы төмөнкү деңгээлде болууда.

Билим берүү боюнча ЖОЖдордун азыркы мамлекеттик стандарттары, окуу программалары окутуучуларды, студенттерди алган билимдерин өз алдынча өркүндөтүү ишмердүүлүгүнө, өз алдынча билим алууга, өзүн өзү уюштурууга жана тарбиялоого милдеттендирет.

Россиялык окумуштуулар Ш.И.Ганелин, В.Д.Давыдов, Б.Н.Кабанова-Миллер, Т.В. Кудрявцевдин изилдөөлөрүндө инсандардын ар түрдүү иш-аракеттердеги өз алдынчалуулугун жана активдүүлүгүн тарбиялап-өстүрүүнүн механизмдери ачылып берилген. Өз алдынча окуу ишмердүүлүгү боюнча жүргүзүлгөн ар түрдүү изилдөөлөрдүн салыштырмалуу анализи, аны ЖОЖдордо уюштурууда педагогикалык жана психологиялык аспектиде кароого мүмкүнчүлүк берет.

Англис тилин окутууда өз алдынча иштерди уюштуруу, же аларды башкаруу проблемасы окуу жайлардын ар түрдүү типтерине (мектепке, ЖОЖго, адистиги тилдик эмес факультеттерге) карата түрдүүчө уюштурулушу зарыл. Бул алардагы окутуу максаттарынын айрымачылыктары менен шартталат. Өз алдынча иштерди уюштуруу жана башкаруу каражаттары деп айрым изилдөөчүлөр (З.М. Цветкова, И.В.Рахманов, М.К.Бородина, С.К.Оролошкина, И.Л.Бим, Е.С.Кувшинова, И.П.Павлова, Г.В.Рогова ж.б.) окуу китептерин жана колдонмолорду эсептешет. Айрымдары бул максатта окутуунун техникалык каражаттары (ТСО) жана алардын комплекстери, тиркеме материалдары кызмат кыларын белгилешет (М.К.Бородулина, Н.И.Гез, А.С.Лурье, М.В.Ляховицкий ж.б.).

Мындай каражат катары топтук-тайпалык же жекече окутууну ишке ашыруунун түрдүү жолдорун бөлүп көрсөтүшөт (Н.И.Гез, Л.А.Лужных, А.С.Границкая ж.б.).

Студенттерди жана окуучуларды өз алдынча ишмердүүлүккө даярдоонун ар кандай аспектилери кыргыз педагогикасынын өкүлдөрү профессорлор А.Алимбековдун, И.Б.Бекбоевдин, Н.К.Дюшееванын, Э.М.Мамбетакуновдун ж.б. эмгектеринде изилденген.

Студенттердин өз алдынча ишмердүүлүккө даярдоону калыптандыруу бир катар диссертациялык изилдөөлөрдө, ар кандай окуу предметтеринин материалдарында каралган, Г.Д.Панкованын докторлук диссертациясында “Информациялык технологияны колдонуунун негизинде студенттердин өз алдынча иштөөсүн башкаруунун теориялык жана практикалык аспектилери” изилденген.

М.К.Асаналиевдин “Университеттеги билим берүү системасында студенттердин өз алдынча технологиясын долбоорлоону уюштуруу жана көзөмөлдөө ” аттуу докторлук диссертациясында студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердиги моделинин негизинде инженердик – педагогикалык кадрларды даярдоону өркүндөтүүнүн механизмдерин илимий-теориялык жактан аныктаган. Р.А.Рыскулова педагогикалык практика учурунда өз алдынча иштөө аркылуу студенттердин инсандык кесиптик жактан өнүгүүсүн изилдеген. Т.В.Шарыгалованын кандидаттык диссертациясында студенттердин өз алдынча иштери окуу ишмердүүлүгү катары каралган.

Ал эми К.Б.Алдашова, А.А.Бекбалаев, С.Ш.Гараев, Н.П.Ким, М.Л.Мухарова, Т.М.Сыдыковалардын диссертацияларында студенттердин даярдыгын аныктоо үчүн англис тилин окутуунун методикасы аркылуу бирдиктүү окуу максатына жетүүгө багытталган ишмердүүлүктүн калыптанышы изилденген. А.А.Жолчуеванын “Чет тилдерди үйрөнүү процессинде окуучулардын коммуникативдик компетенцияларын калыптандыруу (окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептерде англис тили сабагынын мисалында)” аттуу диссертациясында окуучулардын коммуникативдик компетенцияларын калыптандыруунун педагогикалык шарттары жана жолдору аныкталган.

Изилдөөлөр көрсөткөндөй, жогорку билим берүү системасы өзүнүн структурасы, уюштурулушу жана эң негизгиси - өзүнүн натыйжалуулугу боюнча да мектептеги орто билим берүү системасынан айрымаланат. Студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн уюштурууда болочоктогу адистин профилдин эске алуу зарыл. Бул өңүттөн алып караганда, педагогикалык ЖОЖдордо англис тилин окутууда студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштурууда, негизги талаптарды иштеп чыгуу керек.

Бирок аталган изилдөөлөрдө жогорку окуу жайлардын тилдик эмес факультеттеринде англис тили боюнча студенттердин өз алдынча иштеринин мазмуну, технологиялары жана дидактикалык шарттары аныкталган эмес.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдө студенттердин окуу ишмердүүлүгү процессинде үйрөнүлүүчү дисциплинанын спецификасын эсепке алуунун жоктугу, өзүн-өзү жөнгө салуучулуктун окуу ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгына тийгизген таасирин, өз алдынча иштөөнү адистештирбей туруп эле, жалпы түрүндө үйрөнүү, өзүн-өзү жөнгө салуучулуктун деңгээлин жогорулатуунун усулу жана технологияларынын жоктугу, ЖОЖдордогу өз алдынча иштерди уюштуруу методикасына

координалдуу өзгөртүүлөрдү киргизүү үчүн зарыл шарттарды камсыздай албайт.

Ошентип, диссертациялык изилдөөнүн проблемасы ЖОЖдордо англис тилин окутуу процессинде өз алдынча иштөөгө көңүл аз бурулганынан улам жана маселенин педагогикалык илимде жана практикада чечилбей келе жаткандыгынан соң келип чыккан төмөндөгүдөй карама-каршылыктын негизинде келип чыкты: англис тилин үйрөнүүгө кызыгуунун өсүшү, бирок аны үйрөтүүнүн алдыңкы технологияларынын колдонулбай жатышы; студенттердин өз алдынча иштөө проблемасы психологияда, педагогикада кеңири изилдөөгө алынса да, аны ЖОЖдордун кесиптик педагогикасында колдонуунун мисалында алдыңкы тажрыйбалардын илимий максатта жыйынтыкталбагандыгы; аталган дисциплинага болгон кызыгуу өсүп жатса да, студенттердин өз алдынча иштөөсүн калыптандыруу максатында ал процессти уюштуруу жөнүндөгү маселенин теориясы менен практикасында изилдөө иштеринин атайын максатта аз өткөрүлгөндүгү. ЖОЖдордун студенттеринин өз алдынча билим алууга даярдыгын калыптандырууга байланыштуу объективдүү педагогикалык талаптар менен аны илимий-методикалык жактан камсыздоо маселелеринин ортосундагы ажырымдын бардыгы.

Жогоруда пайда болгон карама-каршылыктарды кандайдыр бир денгээлде чечүү зарылдыгы **“Жогорку окуу жайларда студенттердин өз алдынча иштерин дифференцирлеп уюштуруунун дидактикалык шарттары”** аттуу теманы тандап алууга мүмкүндүк түздү.

Диссертациялык иштин илимий изилдөө иштеринин тематикалык планы менен байланышы: Диссертациялык иштин темасы Ош мамлекеттик университетинин педагогика жана англис тилинин практикалык курсу кафедрасынын илимий иш пландары менен байланыштуу.

Изилдөөнүн максаты: ЖОЖдордун студенттеринин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштуруунун дидактикалык шарттарын аныктоо жана аны педагогикалык экспериментте текшерүү. Адистиги тилдик эмес факультеттердин студенттери жана англис тилин окуткан окутуучулар үчүн өз алдынча иштерди уюштуруу боюнча методикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн милдеттери:

- Студенттердин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштуруу боюнча психологиялык-педагогикалык жана илимий-методикалык адабияттарды анализдөө, системалаштыруу;

- Англис тили боюнча студенттердин өз алдынча окуу ишмердүүлүгүн дифференцирлеп уюштуруунун мазмунун жана дидактикалык шарттарын аныктоо;

- Студенттердин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштурууда окутуучунун интерактивдүү методдорун жана каражаттарын тандап алуу;

•ЖОЖдордо студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун негизги талаптарын иштеп чыгуу жана иштелип чыккан методикалык сунуштардын натыйжалуулугун педагогикалык экспериментте текшерүү жана жыйынтыктоо;

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык маанилүүлүгү:

- студенттеринин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштурууда психологиялык – педагогикалык жана илимий-методикалык адабияттарды системалаштыруунун негизинде англис тили боюнча өз алдынча иштердин мазмуну жана классификациясы такталды;

- англис тили боюнча студенттердин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштуруунун дидактикалык шарттары аныкталды жана аны башкаруунун негизги функциялары иштелип чыкты;

- практикалык сабактарда жана аудиториядан сырткаркы иштерде студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун каражаттары сунушталды;

- англис тилинен студенттердин дифференцирленген тапшырмаларды өз алдынча аткаруусунун дидактикалык шарттары аныкталып, педагогикалык экспериментте текшерилди.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү:

Изилдөөнүн негизинде төмөнкүлөр иштелип чыкты:

- Жогорку окуу жайларда англис тилин окутууда студенттердин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштуруунун дидактикалык шарттары иштелип чыкты жана ал окуу процессине киргизилди. Окутуучулар үчүн англис тилин окутууда студенттерди өз алдынча ишмердүүлүккө даярдоо боюнча методикалык сунуштар даярдалды.

- Студенттердин өз алдынча иштерин аткарууда, алардын чыгармачыл активдүүлүктөрүн калыптандыруу максатында аудиториядан тышкаркы иштерди уюштуруу жана өткөрүү боюнча окутуучулар үчүн иштелмелер, практикалык сунуштар иштелип чыкты.

Алынган натыйжалардын экономикалык маанилүүлүгү:

ЖОЖдордо кесиптик билим жагынан англис тилинде эркин сүйлөгөн, баарлашуу компетенттүүлүгүнө ээ болгон жана жаңы маалыматтык технологиялар боюнча сапаттуу билим алган ар бир бүтүрүүчү жалпы экономикалык жана экологиялык проблемаларды чечүүгө кандайдыр бир деңгээлде салым кошо алат. Айрым дидактикалык материалдарды жасоого кеткен убакыт жана каражат үнөмдөлөт.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

➤ Студенттердин өз алдынча иштерин жана уюштуруу боюнча психологиялык- педагогикалык жана илимий-методикалык адабияттарды анализдөөдөн алынган жыйынтыктар жана методикалык сунуштар;

➤ Жогорку окуу жайларында англис тили боюнча өз алдынча иштерди дифференцирлеп уюштуруунун мазмуну жана дидактикалык шарттары;

➤ Англис тилинин практикалык сабактарында жана аудиториядан тышкаркы иштеринде студенттердин өз алдынча иштөө ишмердүүлүгүн дифференцирлеп уюштуруунун методдору жана каражаттары ;

➤ Өз алдынча иштерди дифференцирлеп уюштуруунун студенттердин билим деңгээлин жогорулашына тийгизген таасирин тастыктоо боюнча педагогикалык экспериментин жыйынтыктары;

Изденүүчүнүн жекече салымы:

- студенттердин өз алдынча иштерин дифференцирлеп уюштуруу боюнча методикалык колдонмо даярдалды жана аны окуу процессине киргизүү боюнча дидактикалык шарттар аныкталды. Окутуу процессине карата студенттердин өз алдынча иштөөсүнө дифференцирленген мамиленин негизги талаптары аныкталды жана илимий-практикалык сунуштар иштелип чыкты. Аудиториядан тышкаркы иштерде аткарылуучу иш - чаралардын программасы түзүлдү

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо:

- Изилдөөнүн натыйжаларын жана жыйынтыктарын чагылдырган илимий – методикалык макалалар «ОшМУнун жарчысы» (2005 г.), «Социальные и гуманитарные науки», «Известия вузов» (2006 - 2016,) журналдарында; регионалдык, республикалык жана эл аралык (Казахстан, Москва) илимий конференциялардын материалдар жыйнактарында (2013; 2016) жарык көргөн; 4 окуу – усулдук колдонмо басылып чыккан. ОшМУнун педагогика, англис тилинин практикалык курсу кафедрасынын жыйындарында, университеттин методикалык кеңешмесинде талкууланды.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү: Диссертациялык иш киришүүдөн, үч главадан, жалпы корутундудан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат. Диссертациянын негизги текстинин көлөмү 150 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Азыркы учурда ЖОЖдордо өз алдынча иштөөнү жүргүзүү жана уюштуруу менен байланышкан бир канча маселелер иштелип чыгууда.

Педагогикалык адабияттарда өз алдынча иштөөнүн маңызы боюнча ар кандай көз караштар бар. Ал бул түшүнүктүн көп кырдуулугу менен түшүндүрүлөт, ошондуктан бул түшүнүктү тактоо талап кылынат. Кээ бир изилдөөчүлөр өз алдынча иштөөнү окутуунун методу катары эсептешет (Л.В. Жарова, И.И. Кобыляцкий, А.Г. Ковалев, Н.В. Кузьмина, М.А. Данилов, Б.П. Есипов М.Н. Скаткин). И.Я. Лернер, өз алдынча иштөөнү ишмердүүлүктүн түрү катары түшүнөт. Н.Э. Унт – окуу ишмердүүлүгүнүн методу, П.И. Пидкасистый – окуу ишмердүүлүгүн уюштуруудагы каражат катары, Я.М. Колкер – ишмердүүлүктүн түрү, өздөштүрүлгөн билимдердин, билгичтиктердин, көндүмдөрдүн системасы жана сабактын формасы, А.Л. Думчине – окуу ишмердүүлүгүн уюштуруунун каражаты жана билим алуунун, өз алдынча изденүүнүн, чыгармачыл кайра

иштөөнүн жана жаңы илимий маалыматты пайдалануунун ыгы деп эсептешкен.

Киришүүдө изилденип жаткан проблеманын актуалдуулугу негизделип, максаты жана милдеттери жана илимий жаңылыгы, практикалык мааниси, коргоого коюлуучу жоболор, алынган илимий жоболордун жана натыйжалардын апробацияланышы көрсөтүлгөн.

Диссертациянын «**Англис тилин окутуу процессинде студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун теориялык-методологиялык негиздери**» деп аталган биринчи главасында изилдөөнүн илимий теориялык негиздери аныкталды жана белгилүү педагог окумуштуулардын эмгектерин системалаштырып чыктык.

«Өз алдынча иш» категориясынын мүнөздөмөсүнө коюлган мамилелерди жалпылоонун негизинде төмөндөгүлөрдү жыйынтыктоого болот. Бул түшүнүктүн мазмунундагы жетектөөчү белгилер болуп окутуунун уюштуруу формасы жана каражаты саналат.

Студенттердин өз алдынча иши окуу, таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштурууга, алардын активдүүлүгүн, жана, өз алдынчалуулук деңгээлине карата ар түрдүү мүнөздө болот. Өз алдынча иштөөнү иштеп чыгуу жана чыгармачыл процессти аткарууну салыштырып, студенттердин ишмердүүлүгүн шарттуу түрдө төмөндөгүдөй деңгээлдерге ажыратууга болот: *иштеп чыгуучу, өзгөртүп кайра иштеп чыгуучу жана чыгармачыл деңгээлдери*.

Салыштырмалуу өз алдынча иштөөнүн төмөндөгүдөй типтери бар: *репродуктивдүү, жекече изденүүчү жана чыгармачыл*.

Педагогикалык адабияттарда студенттердин аудиториядан сырткары өз алдынча иштөөсү дегенде алардын ар түрдүү окуу, окуп-изденүүчү, өзүн-өзү өркүндөтүүчү ишмердүүлүктөрүн түшүнөбүз. Алар жалпы илимий билимдин, таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн ыкмаларын, системаларын, чыгармачылык ишмердүүлүгүн, чындыкка болгон эмоционалдуу мамилесинин тажрыйбасын өздөштүрөт.

Англис тилин окутуу процессинде өз алдынча иштөөнүн төмөнкүдөй *функцияларын* бөлүп айырмалап көрсөтүүгө болот: англис тилин үйрөнүүдөгү таанып-билүү кызыкчылыгын мотивациялоо; студенттердин окуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу; аналитикалык-диагностикалык, конструктивдүү, уюштуруучулук, коммуникативдүү, когнитивдик, рефлексивдүү билгичтиктерин калыптандыруу; өз алдынча иштөө жөндөмдүүлүгүн калыптандыруу; толеранттуулук, эмоционалдуу туруктуулук, маанилүү жеке инсандык сапаттарды өнүктүрүү.

Өз алдынча ишмердүүлүк деп, биз, окутуучунун тапшырмасы боюнча активдүүлүктү жана өз алдынчалыкты көрсөтүү менен окуу тапшырмаларын өз алдынча аткарган студенттин ишмердүүлүгүн түшүнөбүз. Ошентип студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн төмөндөгүдөй белгилерин бөлүп көрсөтүүгө болот:

– окутуучунун тапшырманы бөлүштүрүшү;

- студенттердин өз алдынчалуулугу, активдүүлүгү;
- педагогдун түздөн-түз катышы жок тапшырманы аткаруусу;
- студенттердин ой жүгүртүүсүнүн өнүгүүсү.

Бүгүнкү күндө студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн ар түрдүү классификациялары бар, аларды окумуштуулар түрдүүчө бөлүштүрөт. Кээ бир изилдөөчүлөр аны *максаттары* боюнча, башкалары – өз алдынча иштөөнүн жүрүшүндө студенттер тарабынан аткарылган окуу тапшырмаларынын *мүнөзү* боюнча классификациялашат, үчүнчүлөрү ар кандай маселелерди аткаруу процессиндеги окуу ишмердүүлүгүнүн *түрлөрүн* классификацияга негиз кылып алышат, төртүнчүлөрүнүн иштеринде *жалпыланган негизди* эске алуу менен өз алдынча иштөөнү классификациялоого аракеттер жасалган.

Студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатуу үчүн англис тили окулуп жаткан факультеттердин адистигине, жекече кызыкчылыгына, жөндөмдүүлүгүнө жараша дифференцирленген тапшырмаларды аткарууда туура тандалган окуу ишинин мотивдери чоң мааниге ээ.

Окуу иштерине тиешелүү болгон үч топтогу мотивдерди бөлүп алууга болот.

Биринчи топко социалдык мотивдер кирет. Алар жогорку сапаттагы билимдерге ээ болуудагы коомдук керектөөлөрдү студенттердин аң-сезимдүү түшүнүүсүнүн зарылдыгын көрсөтүүнү, жакшы даярдыктын коомдук маанилүүлүгүн түшүнүүнү ж.б. камтыйт.

Экинчи топко илимге жана англис тилин үйрөнүүгө багытталган таанып билүүчүлүк кызыкчылыктарды өнүктүрүүгө багытталган мотивдер кирет.

Мотивдердин үчүнчү тобуна окуу ишмердүүлүгүн уюштурган бир катар тышкы факторлорго студенттердин багыт алуусу кирет. Бул топтогу мотивдерди андан ары өркүндөтүү үчүн окутуучу сунуштаган тапшырма боюнча төмөндөгүлөрдү аткаруусу зарыл. Тапшырманы студентке өз учурунда берүү, анын тилдик даярдыгын эске алуу, консультация берүү, тапшырманын аткарылышын көзөмөлдөө, баалоо ж.б.

Студенттердин өз алдынча иштерин эффективдүү уюштуруу учун анын фронталдык, жекече, дифференцирленген, топтук ж.б. формаларын пайдалануусу зарыл. ЖОЖдордо англис тилин окутуу процессинде окуу каражаттары: окуу китеби, угууга, көрүүгө, үндүк жазууларды сүйлөтүүгө жана башка техникалык каражаттар пайдаланылат. Азыркы учурда компьютердик жана мультимедиялык технологиялар, интернет ресурстары ж.б.у.с. окутуунун жаңы технологияларын колдонууга көңүл буруу керек.

“Англис тилинин практикалык сабактарында окуу процессин дифференцирлеп уюштуруунун дидактикалык шарттары” деп аталган экинчи главасында өз алдынча ишти дифференцирлеп уюштуруунун

методикасы каралды. Практикалык сабактардын түрлөрү дидактикалык негизги максаттар боюнча көрсөтүлүп, студенттердин көңүл буруусу, ой жүгүртүүсү жана тажрыйба алмашуу деңгээлдери изилденди.

Окуу процессин дифференцирлеп уюштуруунун жүрүшүндө студенттердин өз алдынча иштөөсү үчүн атайын тапшырмалар жана адабияттардын (негизги жана кошумча тизмелери) ошондой эле тема боюнча окуу сабактарынын циклинин аягында өзүн-өзү көзөмөлдөө үчүн бериле турган суроолор түзүлдү.

Татаал жана теориялык жактан маанилүү маселелерди өздөштүрүү максатында тапшырмалардын системалары өз алдынча докладдарды жана рефераттарды даярдоо үчүн темалар киргизилди. Бул докладдарды жана рефераттарды даярдоонун максаты студенттердин берилген тапшырма же айрым программада өтүлүүчү темалар боюнча керектүү маалыматты тандай билүүчүлүк, баштапкы булактарды сын көз караш менен анализдеп, алардагы керектүү маалыматтарды бөлүп көрсөтүү, окулгандарды системалаштыруу жана чакан доклад же реферат түрүндө билдирүү жасоо, ошондой эле аудиториянын алдында чыгып сүйлөө жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү. Мындай мамилени негизинде окутуучулар окуу жылынын башталышында доклад жана рефераттардын тематикасын, аларды болочок кесип үчүн керектүүлүгүн эсепке алган англис тилинин жумушчу программасы менен байланыштырып түзүп чыгышкан.

Мисалы, ОшМУнун МИТ факультетинин спецификалык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен биз тараптан студенттерге: «Математика – баардык илимдердин падышасы», «Н.Лобачевский – жаңы системанын түзүүчүсү», «Математикалык амалдардын белгилери», «Компьютердик машина», «Жаңы технологиялар» деген темалар сунуш кылынды. Искусство факультетинин студенттерине «Менин сүйүктүү композиторум», «Пейзаж», «Фольклордук музыка», «Мода дүйнөсүндө», Медицина факультетинин студенттерине: «Кыргыз Республикасындагы медициналык тейлөө» «Экологиянын адамдын ден-соолугуна тийгизген таасири», «Ооруканада» «Поликлиникада» жана башка темалар сунуш кылынды.

Англис тилин окутууда реферативдик иштерди пайдалануу өздүк иштерди аткаруунун мазмунун өзгөртөт: студенттер докладдарды жана рефераттарды даярдоодо активдүүлүгүн жана өз алдынчалуулугун көрсөтө башташты. Ой жүгүртүү, дискуссия аркылуу жана дүйнөгө болгон илимий таанымды калыптандырат. Ал эми анализ, синтез, салыштыруу, конкреттештирүү жана башка ой жүгүртүү операцияларына таянган машыгуулар, студенттердин логикалык ой жүгүртүүсүнүн өнүгүүсүнө көмөк көрсөтөт. Ошол себептен доклад жана курстук иштер түрүндөгү тапшырмалар изденүүчүлүк, чыгармачылык мүнөздү өстүрөт деп жыйынтык чыгарууга мүмкүн.

Студенттер алгачкы даярдалган докладдарда жана рефераттарды даярдоодо сунуш кылынган адабияттарды гана колдонушса, андан ары

зарыл адабияттарды өздөрү тандашып, мындан сырткары айрымдары өзүнүн ишин даярдоо менен кошо, жолдошторунун жазма иштерин (доклад, реферат) рецензиялап да берүүнү практикалай башташты.

Өз алдынча иштерди окуу процессинде дифференцирлеп уюштурууда оозеки сүйлөөнүн өз алдынча практикасын өркүндөтүү үчүн студенттердин китеп окууга убактысын бөлүп үйрөтүү зарыл. Мындай практика аларга көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү калыптандыруу же өркүндөтүү этабында айрыкча керек. Ал өзүнчө иштердин фронталдык түрлөрүн алмаштырат.

Өз алдынча ишти аткарууда тилдик материалды, киришүүнү түшүндүрүү окутуучу тарабынан жүргүзүлөт. Окутуучу андан ары тилдик материалды бышыктоону уюштуруусу зарыл. Ал түшүндүргөн материалды студенттер канчалык денгээлде андан түшүнгөнүн билүү ага маанилүү.

Студенттер эреже-жоболорду кандай түшүнүштү, лексиканын канчалык даражада маанилүүлүгү, тилдик материалды өздөштүрүү боюнча, аны сүйлөө ишмердүүлүгүнүн практикасында пайдалануу боюнча алардын андан аркы өз алдынча иштеринин ийгилиги ушуга көз каранды.

Тилдик материалга киришүүдөн, түшүндүрүүдөн кийин окутуучунун түздөн-түз жетекчилиги алдында студенттердин фронталдык иштөөсүнө кезек келет. Качан окутуучу студенттердин тилдик материалды аңдап түшүнгөндүгүнө ынанганда гана аларга окуу же оозеки сүйлөөнүн практикасын бериши керек.

Студенттердин өз алдынча оозеки практикасынын айрым түрлөрүн карап көрөлү. Эгерде студенттер көндүмдөрдү калыптандыруу жана өркүндөтүү этабында берилген тапшырманы кандайча аткарууну так билишсе, мындай практика ийгиликтүү болот. Бул шарттар студенттердин жуп-жуп болуп жана компьютер менен иштөө учурларында камсыздалат.

Практикалык сабактарда ар түрдүү студенттерге бир маалыматты ар түрдүү жолдор менен берүүнүн мүмкүнчүлүгүн алдын ала караштыруу керек. Алсак техникалык каражаттардын жардамы менен үч түрдүү жолду пландаштырууга болот: окутуучу тарабынан даярдыгы мыкты студенттер үчүн тиешелүү денгээлдеги кыйынчылыгы бар чакан баянды диске жаздыруу: орто окуган студенттер үчүн ошол эле маалыматты алардын тилдик даярдыгынын салыштырмалуу төмөнүрөөк денгээлине ылайык жөнөкөйлөштүрүп баяндоо менен диске жаздыруу керек.

Студенттердин үчүнчү тобу үчүн окутуучу ушул категориядагы студенттерге түшүнүктүү жекече программа боюнча айтып берет. Мына ошентип бул топ бир эле мезгилде бир эле маалыматты ар түрдүү вариантта алат (эки топ биринчи жана экинчи компьютерден, ал эми үчүнчүсү окутуучудан угушат). Даярдыгы күчтүрөөк студенттер үчүн окутуучу киришүү маегин алдын ала диске жаздырып, башкасына алардын тил даярдыгын эсепке алуу менен өзү айтып бериши мүмкүн. Тилдик даярдыгы төмөн студенттер үчүн унутуп кала турган сөз

айкалыштары түрүндө, энчилүү аттарды, чыгарманын аталышы, даталарды көрсөтүү менен көргөзмөлүү таянычтарды берүүгө мүмкүн. Мындай киришүү маектеринин тесттери студенттерге тааныш материалдардын негизинде түзүлүшү керек.

Ошол себептен, мыкты жана орто окуган студенттердин өз алдынча практикасынын мүмкүнчүлүктөрүн так ойлонуштуруу талап кылынат.

Мына ошентип англис тилинин практикалык сабактарында студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн төмөнкүдөй түрлөрүн бөлүп көрсөтүүгө болот (1-таблица).

1-таблица

Жөнөкөй топ		Тилди үйрөтүүчү лаборатория	
Окутуучунун иш аракети	Студенттин иш аракети	Окутуучунун иш аракети	Студенттин иш аракети
Материалды түшүндүрүү	угуу	Материалды түшүндүрүү	Угуу
Материалды бышыктоо	Бирөө сүйлөйт калгандары угат	Материалды бышыктоо	Бирөө сүйлөйт калгандары угат
Көндүмдү калыптандыруу	Изилдөөчүлүк ишмердиктин жыйынтыгын талдоо	Көндүмдү калыптандыруу боюнча өз алдынча иштөөнү уюштуруу	Өз алдынча иштер: 1)Жуп менен иштөө 2)Компьютер менен иштөө
Жөндөмдөрдү калыптандыруу	Системалаштыруу жана жалпылаштыруу	Жөндөмдөр-дү калыптанды-руу боюнча өз алдынча иштерди уюштуруу	Өз алдынча иштер: 1) Коллективдүү 2) топтук 3) Жуптук
Сабакта бир студенттин сүйлөгөн убактысы	1–1,5 мүнөт	Сабакта бир студенттин сүйлөгөн убактысы	2,0-2,5 мүнөт

Өз алдынча иштерди дифференцирлеп уюштуруу процессинде ар бир студент тапшырманын туура аткарылып жаткандыгын жана кантип туура аткарууга багыт алуусу зарыл.

“Студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун натыйжалуулугун педагогикалык экспериментте изилдөө” деп аталган үчүнчү главада студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун мазмуну жана технологиясы, эксперименттик иштин методикасы, студенттердин өз алдынчалуулугун өнүктүрүү боюнча сунуштар, теориялык жана эксперименталдык изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынын негизинде биздин методикалык сунуштарыбызды даярдоо адистиги тилдик эмес факультеттердин алдында турган башкы милдеттердин бири – студенттердин англис тили боюнча даярдыгынын сапатын жогорулатууну эске алуу менен ишке ашырылды.

Педагогикалык экспериментте дидактикалык срездер методикасы пайдаланылды. Эксперименталдык изилдөө ОШМУнун математика жана информациялык технологиялар, медицина, искусство ж.б. факультеттеринде этаптар боюнча жүргүзүлдү.

Педагогикалык эксперименттин негизги максаты: адистиги чет тили болбогон факультеттерде англис тилин окутуу процессинде студенттердин өз алдынча иштөөсүн калыптандырууга жардам берүүчү педагогикалык шарттардын комплексин текшерүү болду.

Коюлган маселелерди аткаруу үчүн ОШМУнун математика жана информациялык технологиялар, медицина, искусство ж.б. факультеттеринде педагогикалык эксперимент өткөрүлдү. Анда студенттердин өз алдынча иштөөгө болгон даярдыгынын калыптануу системасынын бардык элементтери текшерилди.

Изилдөөнүн негизинде биз алдыбызга студенттердин өз алдынча иштөөсүндө дифференцирлеп уюштуруу кандай таасир этээрин аныктадык. Ошол эле учурда текшерүүнүн ар түрдүү формаларын табууга аракет кылдык. Эксперименталдык группаларда практикалык иштердин учурунда, биринчи курстун студенттери менен иштөөнүн коллективдүү, дифференцирленген жана жеке формалары колдонулду. Педагогикалык адабияттардын жана ЖОЖдордун практикасынын анализи көрсөткөндөй, мектептерде, колледждерде дифференцирлеп окутууну колдонууда академиялык группаларда студенттердин саны аз болгондуктан, студенттерди эки эле подгруппага бөлгөн оң. Мындай бөлүштүрүү студенттердин жеке өзгөчүлүктөрүн эске алууга да мүмкүнчүлүк берет.

Биздин практика көрсөткөндөй көбүнчө кайсы подгруппага барууну студент өзү тандайт. Жогорку деңгээлдеги биринчи курстун студенттери көбүнчө А группасын, төмөн деңгээлдегилер Б группаны тандашат. Орто деңгээлдеги кээ бир студенттер биринчи же экинчи подгруппада иштешет. Ал эми окутуучунун максаты - ар бир студент тандаган группасында иштей алабы же жокпу ошону аныктоо. Эгер студент тандоону туура эмес кылса, башка группанын тапшырмасын сунуштоо керек.

Текшерүү иштеринин жыйынтыгы көрсөткөндөй, студенттердин билим деңгээли орто мектепте алган билиминен көз каранды, ошондуктан биз өз алдынча иштерди дифференцирлеп уюштурууну мектептерде колдонуу зарыл экендигин сунуш кылабыз.

Эксперименттин биринчи этабы студенттердин дифференцирлеп өз алдынча иштөөсү билимине жакшы таасирин тийгизээрин көрсөттү. Андан да, студенттердин өздөрү белгилегендей, дифференцирленген - аудиториялык иш учурунда аңгемелешүүгө жана кызматташууга ыңгайлуу шарттар түзүлөт.

2014-2015 - окуу жылында студенттердин өз алдынча тапшырма аткаруусунда жоопкерчиликти жогорулатуу үчүн жаңы каражаттарды пайдаланууга аракет кылдык. Ушул максат менен биз студенттердин үй тапшырма аткарган убактысын изилдөөнү чечтик. Изилдөө методу катары бир катар көнүгүүлөрдү окутуучунун көзөмөлүндө, аудиториядан сырткаркы учурда экспериментатордун көзөмөл астында өткөрүлдү.

Ар бир сабак учурунда студенттерге бештен сегизге чейинки көнүгүүлөр сунушталды. Ал көнүгүүлөрдүн бдан 8ге чейинки иш циклдеринен турган жалпы инструкциясы иштелип чыкты. Жалпысынан, сабак учурунда көнүгүүнү аткаруу 12-15 минутту алат. Андан сырткары, биз биринчи курстун студенттерине өз алдынча окууга канча убакыт кетерин изилдеп чыктык. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, мектепте англис тилин окубаган студенттер өз алдынча аудиториядан сырткары иштерди аткаруу учурунда, окуп айтып берүүгө берилген текстерде 1-2 гана белгисиз грамматикалык көнүгүүлөр жана 3-5 пайыздан ашпаган лексикалык өлчөмдөр болушу керектиги айкындалды.

Эксперимент учурунда студенттерге төмөндөгү жазуу иштери сунушталган: диктанттар, суроолорго жазуу түрүндө жооптор, бош орундарды толтуруу менен аткарылуучу көнүгүүлөр. Көп жылдар бою практикалык иш учурунда биз экспресс-маалыматтарды кеңири колдондук. Эксперименттин экинчи бөлүгүндө мындай күчөтүлгөн текшерүүлөр жогорку да, билими төмөн да биринчи курстун студенттерин аракет кылууга түрткү берээрине ынандырды.

Жалпысынан экспериментке биринчи курстун 389, МИТ, ФиТ, география жана башка факультеттердин экинчи курсунун 438 студенти катышты.

Мында билимдин үч баскычтуу шкала боюнча калыптанышы белгиленди: I деңгээл - базалык стандарт катары белгиленди. Буларды аткаруу менен студент конкреттүү материал менен камсыз болот, аны кайра айтып бере алат. Бул иштин өзүнүн өзгөчөлүктөрү бар. Ошондуктан I деңгээлдеги программанын мазмунуна түшүндүрмө киргизилет. Ал боюнча эмнени окуп, эмнеге көңүл буруш керек, андан кандай жыйынтык чыгарыш керек экендигин билсе болот. Татаал программанын ишин аткаруудан мурун, ар бир студент I деңгээлдин тапшырмаларын аткара алышы керек.

II деңгээлдин программасы студенттердин сабакты өздөштүрүүдө окуу ишинин жалпы же атайын ыкмаларын кабыл алышын камсыз кылат. Ошондуктан, конкреттүү билимден сырткары бул программага биринчи деңгээлдин материалынан башка дагы кошумча маалыматтар киргизилет. Бул деңгээл маалыматтардын көлөмүн бир нечеге көбөйтөт жана негизги материалды тереңирээк түшүнүүгө жардам берет.

Эксперименталдык тестирилөөнүн негизинде бардык студенттерди 3 кичи тайпага бөлдүк.

Биринчи кичи тайпага бардык үч текшерүүдөн эң жогорку көрсөткүчтөрдү көрсөткөндөр кирди. Экинчи кичи тайпага - орто, үчүнчүгө -50 пайыздан төмөн көрсөткүч көрсөткөндөр кирди.

Башкы тестирилөөнүн эксперименттеги жыйынтыгы төмөнкү таблицада берилген.

2 – таблица

Тайпа	Тексти окуп түшүнүү		Лексика		Грамматика		Кичи тайпалардын орто %	
	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б
I (жогорку)	89	85	70	70	54	56	71	70
II(ортоңку)	89	79	44	42	25	37	55	52
III(төмөнкү)	76	64	17	17	27	39	40	40

Таблицада көрүнгөндөй, эң жакшы жыйынтыкты текстти окуп түшүнүү көрсөттү. А вариантында билими төмөн студенттердин көрсөткүчтөрү 76%, Б тайпасыныкы 64% пайызды түздү. Лексикалык тексттин көрсөткүчү төмөн болду: билими орто жана төмөн тайпаларда канааттандыраарлык көрсөткүчтөн да төмөн болду (44%,17%).

Тестирилөөнүн жыйынтыгына карап, биз мындай жыйынтыкка келдик. Берилген тайпаларда студенттердин лексикалык жана грамматикалык билим деңгээли төмөн болгондуктан, англис тилин окутуу дифференцирлөө методикасын талап кылат.

Ар бир кичи тайпалардын жыйынтык тесттеринин орточо көрсөткүчтөрү төмөнкү таблицанда берилген.

3 - таблица

Тайпа	Тексти окуп түшүнүү		Лексика		Грамматика		Кичи тайпалардын орточо пайызы	
	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б
I (жогорку)	90	91	93	93	40	89	74	91
II(ортоңку)	73	90	76	78	33	73	60	80
III (төмөнкү)	43	75	77	75	46	61	55	70

3 – таблицадагы маалыматтар көрсөткөндөй:

а) текстти окуп түшүнүүдө аткарылган тексттин жыйынтыгында жогорку тайпалардын студенттеринин көрсөткүчтөрү бирдей болду (90%-91%), орто тайпаныкы А - 73 %, Б - 90%, билими төмөн тайпалардыкы-43%, 75% ды көрсөттү.

Тесттердин жыйынтыгын салыштырганда, текстти окуп түшүнүүдө өз алдынча ишти уюштуруунун дифференцирленген формасы, билими жогору болгон студенттердин билим деңгээлине таасирин тийгизди. Орто тайпанын Б тайпасынын студенттери А группага караганда жакшыраак көрсөткүчтөрдү көрсөтүштү.

б) лексикалык тексттин жыйынтыгы дээрлик бардык үч тайпада бирдей көрсөткүчтөрдү көрсөттү (айырма +2%)

в) грамматикалык тестте Б тайпалары баардык үч кичи тайпаларда көрсөткүчтөрү жогору экенин көрсөттү. (жогору кичи тайпаларда айырма 49%, орто-40%, төмөнкү-15%).

Демек, өз алдынча иштерди дифференцирлеп уюштуруу формасында билими орто жана төмөн студенттерге анын таасири жакшы экен. Студенттерди окутуунун деңгээлин аныкташ үчүн төмөнкүдөй методика колдонулду:

- ✓ Базистик мүнөзүндөгү көлөмү өтө чоң эмес жаңы окуу материалын тандап алуу.
- ✓ Жаңы билимди өздөштүрүү үчүн окулган материалды кайталоо.
- ✓ Жаңы окуу материалын түшүндүрүү.
- ✓ Аналогиялык өзгөрүлгөн жагдайларда жаңы материалды колдонуу.
- ✓ Студенттердин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштуруу.

Жогорудагы талаптарды аткарууда студенттердин өз алдынча иштөөсү төмөнкү схема боюнча өткөрүлдү:

- жаңы өздөштүрүлгөн материалдан билгендерин жазуу;
- жаңы материалдын мазмунунан суроого жооп берүү;
- үлгү боюнча тапшырманы аткаруу;
- өзгөрүлгөн жагдайда тапшырманы аткаруу;
- алган билимдерди жаңы жагдайларда колдонуу.

Биринчи курстардын студенттерин эксперименталдык тайпаларга бөлүштүрүү максатында жана алардын билим деңгээлин аныктоо үчүн коллективдүү, дифференцирленген жана жеке иштер жүргүзүлдү. Ошондой эле өз алдынча иштердин варианттары, дифференцирленген тесттер, аудиторияда, аудиториядан сырткаркы учурда иштөө үчүн көнүгүүлөр сунушталды.

Анализ көрсөткөндөй, англис тили боюнча студенттердин мектептен алган билими жетишсиз болуп, келечектеги кесибине менен байланышы жок, окуу материалды таанып билүүдө алардын кызыкчылыктары өтө төмөн.

Ош мамлекеттик университетинин биология, география, тарых жана башка факультеттеринде англис тилинин окутуу процессине 4 жылдык (2011-2015 ж.ж.) талдоолор көрсөткөндөй, аталган факультеттердин студенттерине даярдалган өз алдынча иштердин варианттары, рефераттардын жана докладдардын темалары талап кылынган деңгээлде эмес экендиги маалым болду.

Окутуучулардын көпчүлүгү жаңы материалды түшүндүрүүдө дифференцирленген өз алдынча тапшырмаларды колдонушпайт жана билим деңгээлдери ар түрдүү болгон студенттер менен иш алып баруусунда кыйынчылыктарга дуушар болушат. Жогорудагы маселелер кафедранын окутуучулары менен бирдикте студенттердин чыгармачылдыгын өстүрүүгө жана келечектеги кесибине кызыгуу туудуруш максатында, ар түрдүү деңгээлдеги тапшырмаларды, тесттерди, аудиториядан сырткары жана дифференцирленген өз алдынча иштерди уюштурууну талап кылды.

Дифференцирленген өз алдынча иштерди уюштуруудан кийин эксперименталдык тайпаларда билим деңгээлин текшерүү максатында тестирилөө алынды. Тестирилөөнүн жыйынтыгы көрсөткөндөй, эксперименталдык группаларда студенттердин билим деңгээлдеринде жакшы

өсүү байкалды жана контролдук группаларга салыштырмалуу алардагы өсүш 25%га жогору болду. Мындай өздөштүрүү ыкмасы менен студенттердин 85% кызыгышты. Алар дифференцирленген тапшырмалардын берилиши эффективдүү болорун белгилешти. 90 пайызы болсо практикалык сабактарда экспресс-маалымат методун пайдаланууну жактырышты. Студенттердин англис тили боюнча сабакка даярдануу деңгээлинин көтөрүлгөнү да байкалды. Текшерүү иштеринин жыйынтыктарынан студенттердин чыгармачылык деңгээлинин өскөндүгүн байкоого болот. Себеби алар рефераттарды, докладдарды, салттык эмес сабактарга материалдарды даярдоого аракеттене башташты. Мындан сырткары семинар, дискуссия, дидактикалык оюндар формасында өткөрүлгөн англис тили боюнча аралаш сабактар студенттердин адистиги боюнча жакшы калыптанышына түрткү бере тургандыгы аныкталды.

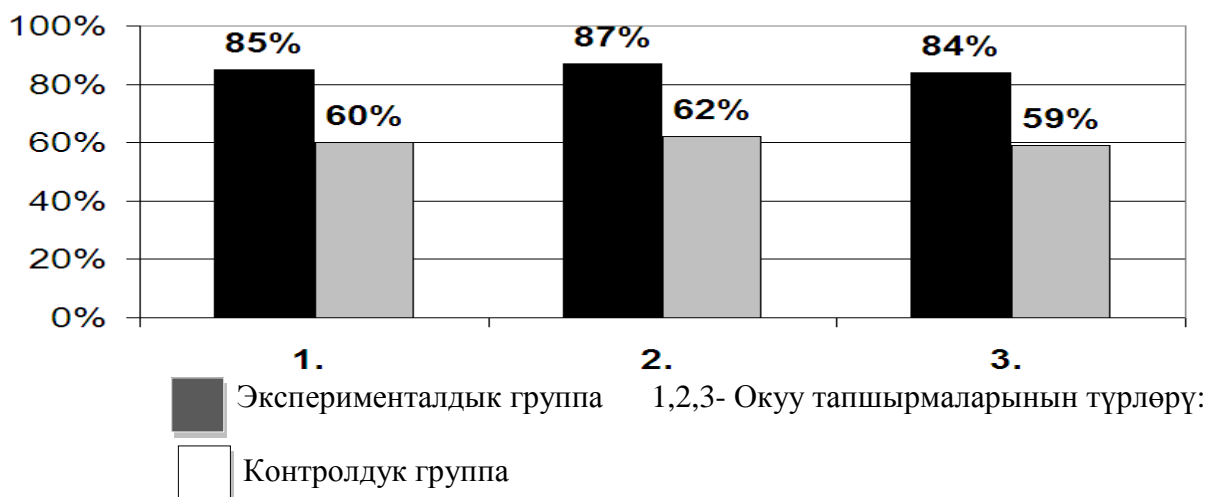
Милдеттүү, орто жана жогорку деңгээлдерде тесттерди аткаруунун жана материалдарды өздөштүрүүнүн динамикасынын анализи № 4,5 – таблицаларда, № 1, 2, 3 – диаграммаларда көрсөтүлдү.

Студенттердин өздөштүрүлгөн билимдеринин көрсөткүчтөрү **4 – таблица**

Окуу тапшырмаларынын түрлөрү		2013-2014-окуу жылында өздөштүрүлгөн билимдердин коэффициенти (милдеттүү деңгээл)	2014-2015-окуу жылында өздөштүрүлгөн билимдердин коэффициенти (милдеттүү деңгээл)
1. Аудиториядан сырткаркы өз алдынча иштер	Э	76%	85%
	К	57%	60%
2. Түрдүү деңгээлдеги тесттер	Э	80%	87%
	К	56%	62%
3. Рефераттар	Э	78%	84%
	К	54%	59%

1 – диаграмма

Студенттердин өздөштүрүлгөн билимдеринин көрсөткүчтөрү

Педагогикалык эксперименттин жыйынтыктоочу этабында англис тили боюнча өз алдынча иштерди дифференцирлеп уюштуруудагы студенттердин билим деңгээлдеринин сандык жана сапаттык жыйынтыктары төмөндөгү формула аркылуу аныкталды.

$$K_{орт} = (n/N) * 100\%$$

Бул жерде $K_{орт}$ – билимдерди өздөштүрүүнүн орточо коэффициенти;

N – жалпы берилген тапшырмалардын саны;

n – туура аткарылган тапшырмалардын саны.

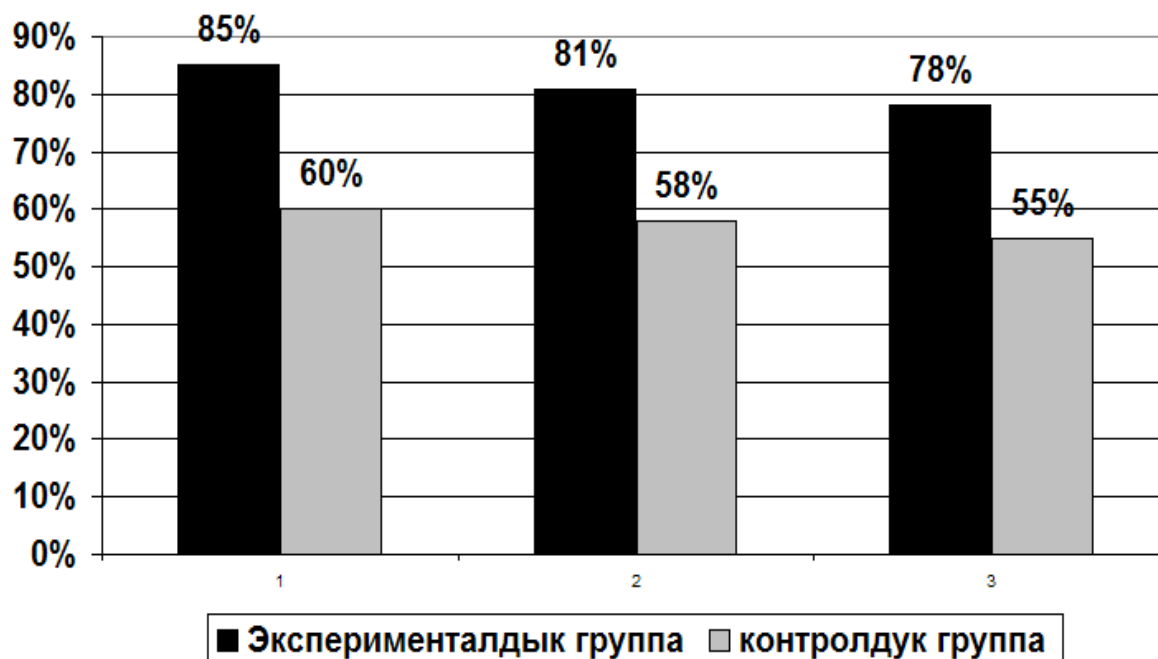
Өз алдынча иштерди дифференцирлеп уюштуруудагы студенттердин билим деңгээли

5- таблица

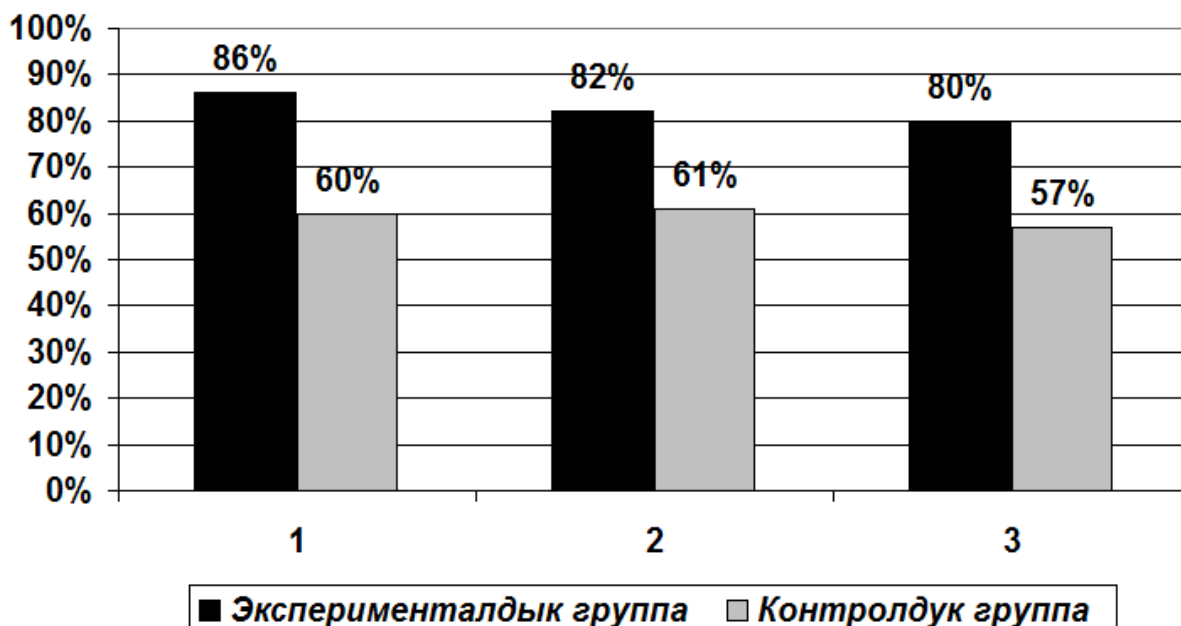
Студенттердин билим деңгээлдери	Тапшырмалардын жалпы саны (N)				Туура жооптордун саны (n)				Өздөштүрүлгөн билимдердин орточо коэффициенти ($K_{орт}$)			
	1- курс		2 - курс		1- курс		2 - курс		1- курс		2 - курс	
	Э	К	Э	К	Э	К	Э	К	Э	К	Э	К
Жогорку	94	73	94	72	85	61	88	62	85	60	86	60
Орто	86	71	85	76	76	55	72	51	81	58	82	61
Төмөн	87	70	82	78	68	45	69	48	78	55	80	57

Студенттердин өз алдынча иштерди дифференцирлеп уюштуруудагы 1-курстун билим деңгээли

2 – диаграмма

Студенттердин өз алдынча иштерин дифференцирлеп уюштурууда 2-курстун билим деңгээли
3 – диаграмма

ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ КОРУТУНДУСУ ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн натыйжасында төмөндөгүдөй корутундулар жасалды:

Жогорку окуу жайларында студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруу боюнча изилдөөлөрдү жүргүзгөн илимий-методикалык адабияттардын анализи жана жыйынтыктары, бул иштин маңызы боюнча ар кандай көз караштар бар экендигин көрсөттү. Студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун көп кырдуулугунан улам, бул түшүнүктү дагы да тереңирээк изилдөө, тактоо талап кылынарын байкадык. Айрым алганда кээ бир изилдөөчүлөр өз алдынча иштөөнү окутуунун методу катары карашса, дагы бирлери окутуунун формасы катары эсептешет, үчүнчүлөрү өз алдынча иштөөнү ишмердүүлүктүн түрү катары, окуу ишмердүүлүгүн уюштуруудагы өздөштүрүлгөн негизги ыкма жана сабактын формасы деп эсептешет. Ошол эле учурда окуу ишмердүүлүгүн уюштуруунун каражаты, өз алдынча чыгармачылык менен изденүүнүн жана жаңы илимий маалыматтарды пайдалануунун методу деп эсептешкендер да бар.

Жогорудагы аныктамалар адистиги тилдик эмес факультеттерде англис тили боюнча өз алдынча иштөөнү уюштуруунун түрлөрү окутуунун мазмунун, структурасын жана критерийлерин аныктоого жардам берди. Анткени, бул тажрыйбаларга таянбай туруп студенттердин өз алдынча иштөөсүн эффективдүү даярдоого мүмкүн эмес экендиги айкындалды.

Биз студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруу жана аны башкаруу боюнча илимий жактан негизделген төмөнкү проблемаларды чечүүгө аракет кылдык. Алардын ичинен эң маанилүүлөрү болуп, биздин пикирибизде

төмөнкүлөр эсептелет: өз алдынча иштөөнүн маңызын жана ЖОЖ, факультет жана студенттин болочок адистигинин профилин эсепке алуу менен алардын конкреттүү түрлөрүн аныктоо; өз алдынча иштөөнү стимулдаштыруунун жана көзөмөлдөөнүн усулдарын табуу; ар түрдүү окуу сабактарынын (лекция, семинар, лабораториялык иш ж.б.) ролун аныктоо; студенттерде өз алдынча иштин көндүмдөрүн жандандыруу методикасын иштеп чыгуу; студенттердин системалуу иштөөсүнө тоскоолдук кылуучу факторлорду аныктоо: студенттин өз алдынча ишине реалдуу убакыт бюджетин ажыратуу жолдорун аныктоо: окуу предметинин спецификасына жана адистигине жараша өз алдынча иштөөнүн мүнөзүн дифференцирлөө; студенттердин өз алдынча иштөөсүн жамааттык жана жекече жетектөөнүн методикасын иштеп чыгуу; жогорку мектептин окуу процессинде студенттин окуу таанып-билүүчүлүк жана илимий иш-аракеттерин оптималдуу айкалыштыруунун жолдорун аныктоо.

Англис тили боюнча өз алдынча иштөөнүн түрлөрүнүн классификациясы окутуунун мазмунун, структурасын жана критерийлерин аныктоого жардам берип, студенттердин өз алдынча иштөөсүн эффективдүү уюштурууга шарт түздү:

- *биринчи түрдөгү* өз алдынча иштөөдө тапшырманын шарттарында эмне талап кылынса, студенттердин өз алдынча ишинин дидактикалык максаты, аны тышкы планда көрсөтүүгө жөндүүлүгүн калыптандыруу;

- *экинчи түрдөгү* өз алдынча иштөөнүн жеке дидактикалык максаты типтүү маселелерди чечүүгө жана өздөштүрүлгөн маалыматтарды эске тутуу боюнча кайра жаратууга мүмкүндүк берүүчү билимдерди, билгичтиктерди, көндүмдөрдү жана ишмердүүлүктү калыптандыруу;

- *үчүнчү түрдөгү* өз алдынча иштөөнүн жеке-дидактикалык максаты болуп типтүү эмес маселелерди чечүүнүн негизинде жаткан билимдерди, билгичтиктерди, көндүмдөрдү жана ишмердүүлүктү студенттерде калыптандыруу;

- *төртүнчү түрдөгү* өз алдынча иштөөнүн жеке дидактикалык максаты – чыгармачылык ишмердүүлүк үчүн өбөлгөлөрдү калыптандыруу .

Биздин иликтөөлөрүбүздүн негизинде англис тилинин практикалык сабактарындагы жана аудиториядан тышкары иштеги студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун жаңы методдору жана каражаттары аркылуу адистиги тилдик эмес факультеттерде, алардын өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун дидактикалык шарттары аныкталды. Алар: студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн мазмунун калыптандыруу; алардын өз алдынча иштөөсүн пландаштыруу; уюштуруу; жетектөө; текшерүү; окутуунун мотивациясын жогорулатуу.

Аныкталган шарттар студенттердин окуу материалын өздөштүрүү деңгээлин, практикалык тапшырмаларды аткарууда теориялык билимдерди, билгичтиктерди колдонуу жөндөмүн, окуу көндүмдөрүнүн калыптанган-дыгын аныктап, өз алдынча иштөөнү аткарууга чыгармачылык мамиле, аналитикалык-прогноздук, рефлексиялык жөндөмдөрдүн калыптанышы, оозеки жана жазуу түрүндө пикир алышууга, жаңы технологияларга ээ болуу жана аларды пайдаланып түшүнүү, маалыматка сынчыл мамиле жасоо, өз окуусуна жана өз алдынча таанып билүүчүлүк ишмердүүлүгүн өзү уюштуруусуна студенттин жоопкерчилигин арттырат.

Англис тилин дифференцирлеп окутуу студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун дидактикалык шарттарынын, алардын билим деңгээлинин жогорулашына тийгизген таасирин эксперимент аркылуу тастыктоо өзүнүн оң натыйжасын берди.

Англис тилинин практикалык сабактарында студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда дифференцирлеп окутуунун каражаттары, аларды колдонуунун технологиялары иштелип чыкты, алар төмөндөгүлөр:

- студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда аны окуу ишмердүүлүгүнүн мазмуну боюнча дифференцирлөө:

- студенттердин жөндөмдүүлүктөрү боюнча дифференцирлөө:

- англис тилин дифференцирлеп окутуу процессин уюштуруунун формалары жана түрлөрү боюнча бөлүштүрүү:

- факультеттердин өзгөчөлүгүнө, студенттердин тандап алган кесибине, чыгармачылык жөндөмдүүлүгүнө карата өздүк иштерди дифференцирлеп уюштуруу методдору сунушталды:

Практикалык сунуштар:

- Адистиги тилдик эмес факультеттердин методикалык секцияларында «Өз алдынча иштөөнү уюштуруунун педагогикалык-психологиялык негиздери» атуу атайын курстарды бардык окутуучулардын катышуусунда өткөрүү:

- Окуу - тарбия процессин уюштурууда студенттердин өз алдынча иштөөгө болгон даярдыгын диагностикалоо;

- Кафедраларда студенттердин өз алдынча иштөөгө болгон даярдыгын калыптандыруу, системалаштыруу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу жана методикалык иштелмелерди даярдоо;

Изилдөөнүн мындан аркы багыты, кээ бир илимий-теориялык маселелерди студенттердин өз алдынча ишмердүүлүккө болгон даярдыгынын калыптануу системасын колдонуудагы өзгөчөлүгү менен байланышкан. Ошол эле учурда, ЖОЖдордо студенттердин өз алдынча иштөөсүнө бирдиктүү талап иштелип чыгылбагандыгынан, бул тема андан ары изилдөөнү талап кылат.

Биз тараптан жүргүзүлгөн изилдөөлөр аталган проблема боюнча баардык маселелерди иликтеп бүткөн жок. Студенттердин өз алдынча иштөөсүн аталып өткөн белгилер боюнча окутуучунун билимин жогорулатуу системасы үчүн, англис тилди өзүнчө окуп үйрөнүп жаткандар үчүн окутуу процессин дифференцирлеп уюштуруу маселеси олуттуу кызыкчылыкты жаратары шексиз.

Бул маселелер аталган проблеманы келечекте дагы тереңдетип изилдөө үчүн негизги багыт катары тандалышы мүмкүн.

**Изилдөөнүн негизги мазмуну автордун төмөнкү эмгектеринде
чагылдырылды:**

1. Дуванаева К.Т. Особенности устного контроля при коммуникативно-направленном подходе [Текст] // К.Т. Дуванаева Вестник ОшГУ, 2005. №2 - С.75 -77.
2. Дуванаева К.Т. Обучения чтению как основа перехода и другим языковым навыкам. [Текст] // К.Т. Дуванаева. Вестник ОшГУ, 2007. №2. - С. 68-70.
3. Дуванаева К.Т. Грамматика английского языка. //Т.М.Сыдыкова. К.Т. Дуванаева. Ош, 2008. – С.100.
4. Дуванаева К.Т. Развитие мышления в процессе обучения. [Текст] // К.Т. Дуванаева. Вестник ОшГУ, 2011. №1. – С. 127 – 129.
5. Дуванаева К.Т. Организация самостоятельной работы как средство познавательной деятельности студентов. [Текст] // Т.М. Сыдыкова. К.Т.Дуванаева. Социальные и гуманитарные науки. 2011. №5-6. – С.161 – 164.
6. Дуванаева К.Т. Активизация самостоятельности студентов при изучении иностранного языка. [Текст] // К.Т. Дуванаева. Социальные и гуманитарные науки. 2011. № 5-6. – С.156 – 158.
7. Дуванаева К.Т. Тексты по английскому языку для студентов неязыковых факультетов. [Текст] // К.Т. Дуванаева. А. Турдубаева 2012.
8. Дуванаева К.Т. Роль самостоятельной работы студентов в формировании и развитии иноязычной коммуникативной компетенции студентов. [Текст] //Т.М.Сыдыкова. К.Т.Дуванаева. Высшая школа Казахстана. 2013.№2. – С.248-252.
9. Дуванаева К.Т. Чет-тилин дифференциациялап окутууда студенттердин өз алдынча иштөөсүн өнүктүрүү. [Текст] // К.Т. Дуванаева. Эл агартуу 2013. №7-8. – С. 23 – 26.
10. Дуванаева К.Т. Организация самостоятельной работы студентов на практических занятиях по иностранному языку. [Текст] // Т.М. Сыдыкова. К.Т. Дуванаева. Вестник ОшГУ, 2013. №3. – С.95 – 99.
11. Дуванаева К.Т. Английский язык. [Текст] // К.Т. Дуванаева. Т. Турдубаева. 2013. – С.210.
12. Дуванаева К.Т. Дифференциациялап окутуу – студенттердин таанып билүү ишмердүүлүгүнүн каражаты катары. [Текст] // К.Т. Дуванаева. Эл агартуу 2013. № 9-10. – С.28 – 32.
13. Дуванаева К.Т. Дифференцированное обучение студентов на практических занятиях английского языка. [Текст] // Т.М.Сыдыкова.К.Т. Дуванаева. Ош, 2014. – С.112.
14. Дуванаева К.Т. Жогорку окуу жайында чет тилдерди үйрөтүү процессинде студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруу. [Текст] // К.Т. Дуванаева. Известия вузов Кыргызстана, 2014. № 1. – С.180 -183.
15. Дуванаева К.Т. Азыркы учурдагы билим берүү системасынын контекстинде студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн маңызы. [Текст] // К.Т. Дуванаева. Наука и новые технологии, 2014. № 2. –С.225-228.
16. Дуванаева К.Т. Англис тили боюнча өз алдынча ишти аткаруу процессинде студенттерди окутууда топтук маектешүүнүн ролу. [Текст] // Т.М.Сыдыкова К.Т.Дуванаева Вестник ОшГУ, 2014. № 3. - С. 177 – 182.

17. Дуванаева К.Т. Жогорку окуу жайларда студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн педагогикалык шарттары. [Текст] // К.Т. Дуванаева. З. Токтосунова Вестник Ош ГУ, 2014. № 3. – С.102 – 105.
18. Дуванаева К.Т. Студенттердин өз алдынча иштерин дифференцирлеп уюштуруунун өзгөчөлүктөрү. [Текст] // К.Т.Дуванаева Известия вузов Кыргызстана, 2015. № 6. – С.74 – 76.
19. Дуванаева К.Т. Англис тилин үйрөнүү процессинде окуу ишмердүүлүгүнүн түрү катары өз алдынча иштөөнү дифференцирлеп уюштуруу. [Текст] // Дуванаева К.Т. Известия вузов Кыргызстана, 2015. № 6. –С.183 –185.
20. Дуванаева К.Т. Особенности организации С.Р.С. на практических занятиях по английскому языку. [Текст] // К.Т. Дуванаева Наука новых технологии и инновации Кыргызстана. 2015. № 6. - С.149 – 153.
21. Дуванаева К.Т. Сыдыкова Т. Сущность самостоятельной работы студентов в контексте современной системы образования. [Текст] // К.Т.Дуванаева, Т. Сыдыкова Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2016. № 2 – 4. Москва. – С.61- 65.
22. Дуванаева К.Т. Организация самостоятельной работы студентов в процессе изучения иностранного языка в вузе. [Текст] // К.Т. Дуванаева Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2016. № 2 – 4. Москва. – С.57-61.
23. Дуванаева К.Т. Студенттердин өз алдынча иштерин дифференцирлеп уюштуруунун эффективдүү жолдору [Текст] // К.Т.Дуванаева Известия вузов Кыргызстана, 2016. № 2. – С.174 – 177.

Дуванаева Карачач Токтомаматовнанын «Жогорку окуу жайында студенттердин өз алдынча иштерин дифференцирлеп уюштуруунун дидактикалык шарттары» аттуу темада 13.00 08 кесиптик билим берүүнүн теориясы жана методикасы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык изилдөөсүнө

РЕЗЮМЕ

Түйүндүү сөздөр: өз алдынча иш, дифференцирлеп окутуу, студенттер, индивидуалдык өзгөчөлүктөр, кесиптик ишмердүүлүк, окуу – иш аракеттери, системалаштыруу, ыкмалар, аудитория, дидактикалык шарттар.

Изилдөө объектиси: англис тилинин практикалык сабактарындагы жана аудиториядан тышкаркы иштеги студенттердин өз алдынча иштөөсү.

Изилдөөнүн предмети: студенттердин англис тилди үйрөнүү процессинде өз алдынча иштөөсүн дифференцирлөөнүн ыкмалары жана шарттары.

Изилдөөнүн максаты: ЖОЖдордун студенттеринин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштуруунун дидактикалык шарттарын аныктоо жана аны педагогикалык экспериментте текшерүү. Адистиги тилдик эмес факультеттердин студенттери жана англис тилин окуткан окутуучулар үчүн өз алдынча иштерди уюштуруу боюнча методикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн методдору: психологиялык-педагогикалык, илимий- методикалык адабияттарды жана темага ылайык мезгилдүү басмалардан чыккан методикалык публикацияларды анализдөө; сабак учурунда педагогикалык байкоо жана анкета жүргүзүү; студенттер менен аңгемелешүү; оозеки жана жазуу түрүндө текшерүү жүргүзүү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

- студенттеринин өз алдынча иштөөсүн уюштуруу боюнча психологиялык - педагогикалык, илимий - методикалык адабияттарды системалаштыруунун негизинде англис тили боюнча өз алдынча иштердин мазмуну жана классификациясы такталды;

- Англис тили боюнча студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн дифференцирлеп уюштуруунун дидактикалык шарттары аныкталды жана аны башкаруунун негизги функциялары иштелип чыкты;

- Практикалык сабактарда жана аудиториядан сырткаркы иштерде студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун интерактивдүү методдору жана каражаттары сунушталды;

- Англис тилинен студенттердин дифференцирленген тапшырмаларды өз алдынча аткаруусунун дидактикалык шарттары аныкталып, педагогикалык экспериментте текшерилди.

Изилдөөдө алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү:

Изилдөөнүн негизинде төмөнкүлөр иштелип чыкты:

- Жогорку окуу жайларда англис тилин окутууда студенттердин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштуруунун дидактикалык шарттары иштелип чыкты жана ал окуу процессине киргизилди. Окутуучулар үчүн англис тилин окутууда студенттерди өз алдынча ишмердүүлүккө даярдоо боюнча методикалык сунуштар иштелип чыкты.

- Студенттердин өз алдынча иштерин аткарууда, алардын чыгармачыл активдүүлүктөрүн калыптандыруу максатында аудиториядан тышкаркы иштерди уюштуруу жана өткөрүү боюнча окутуучулар үчүн иштелмелер, практикалык сунуштар даярдалды.

РЕЗЮМЕ

Диссертационного исследования Дуванаевой Карачач Токтомаматовны на тему: “Дидактические условия дифференцированного подхода к организации самостоятельной работы студентов в вузе”, представленной на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 – теория и методика профессионального образования.

Ключевые слова: самостоятельная работа, дифференцированное обучение, студенты, индивидуальные особенности, профессиональная деятельность, учебные действия, систематизация, способы, аудитория, дидактические условия.

Объект исследования: самостоятельная работа студентов на практических занятиях английского языка и внеаудиторной работе.

Предмет исследования: способы и условия дифференциации самостоятельной работы студентов в процессе изучения английского языка.

Цель исследования: Определение дидактических условий дифференцированной организации самостоятельной работы студентов вузов и апробация путем педагогического эксперимента. Разработка методических рекомендаций по организации самостоятельной работы для преподавателей английского языка и студентов факультетов неязыковых специальностей.

Методы исследования: анализ психолого-педагогической, научно-методической литературы и методических публикаций по теме исследования, опубликованные в периодических изданиях; педагогическое наблюдение во время урока и проведение анкетирования; беседа со студентами; проведение устных и письменных проверочных работ.

Научная новизна исследования:

- уточнена классификация и содержание самостоятельной работы по английскому языку на основе систематизации психолого-педагогической, научно-методической литературы по организации самостоятельной работы студентов;

- определены дидактические условия дифференцированной организации самостоятельной учебной деятельности студентов по английскому языку и разработаны основные функции их управления;

- предложены интерактивные методы и средства самостоятельной работы студентов на практических занятиях и внеаудиторной работе;

- определены дидактические условия самостоятельного выполнения студентами дифференцированных заданий по английскому языку, проверены путем педагогического эксперимента.

Практическая значимость результатов исследования:

На основе проведенного исследования разработаны:

- дидактические условия дифференцированной организации самостоятельной работы студентов при обучении английскому языку в вузах и внедрены в учебный процесс. Разработаны методические рекомендации для преподавателей по подготовке студентов к самостоятельной работе при обучении английскому языку.

- Разработаны практические рекомендации, разработки по организации и проведению внеаудиторных работ в целях формирования творческой активности студентов при выполнении самостоятельной работы.

SUMMARY

Duvanaeva Karachach Toktomamatovna

«**Didactic terms of differentiated approach to the organization of students' independent work at High Educational Institutions**». Dissertation to receive the academic degree of the candidate of Pedagogical Sciences on the specialty-13.00.08. - theory and methodology of the professional education.

Key words: independent work, differentiated teaching, individual peculiarities, professional activity, didactic activities, systematization, methods, auditorium, didactic conditions.

Object of the research: students' independent work at practical courses of English.

Subject of research: ways and terms of differentiation of the students' independent work in the process of study.

Research objective: to determine didactic terms of differentiated organization of the students' independent work at High Educational institutions and its pedagogical experiment. Development of methodological recommendations according to the organization of improvement of self - education for teachers of English and for the faculty students of non - foreign language specialties.

Research methods: the analysis of psychological, pedagogical and methodical literature and publications on the research themes, published in periodicals; lesson observations and questionnaire; interviewing students; written and oral testing.

Scientific novelty:

- on the basis of systematization of psycho- pedagogical and scientific and methodical literature according to the students' independent work the classification and the content of independent work for the lessons of English are defined;
- determined didactic terms of differentiated organization of the students' independent work at the lessons of English and their basic management functions;
- suggested interactive methods and means of the students' independent work at the sessions of practical courses of English;
- defined didactic materials for students' independent work with differentiated tasks using pedagogical experiment approaches.

The practical importance of the research results: on the basis of the research didactic terms of differentiated organization of the students' independent work at the English lessons of High Educational institutions and implemented in the educational process. Methodological recommendations according to the organization of improvement of self - education for teachers of English and creative guidelines for students' active independent work are developed.